

végzi az egyetemet, kitűnően vizsgázik, sub auspiciis regis doktor, asszisztens nagybátyja szanatóriumban, majd a szanatórium tulajdonosa és főorvosa, nagyszerű operatőr, de azért kábító toalettekben ragyogó hölgy is, kis unokaöccsének szerető anyja, nagyszerű adminisztráló tehetség stb. A „nyomorult“ férfinem mégis győzedelmeskedik rajta egy daliás kapitány személyében, kinek sikerült műtéttel megmenti az életét s kinek különféle, de nem nagyon komoly bonyodalmak után boldog feleségévé lesz. A nagyon ifjú regényolvasó hölgyközönség kétségekívül ujjongó tapsal a befejezést, de a kritikusknak, bármilyen jóindulatú is, meg kell állapítania, hogy a történet itt már sablonossá vált. A szerző elbeszélő tehetsége ennek folyamán is fel-felcsillan a sikerültebb részletekben, de az egészet nem mentheti meg.

Hogyha hősnője lelki átalakulását, megkomolyodását, egyetemi éveinek küzdelmeit gondosan megrajzolta volna, talán elfogadhatóvá teszi a második számú Hellát.

A szerzőtől sokkal jobb regényt várunk s reméljük, hogy kapunk is.

Szinnyei Ferenc.

Két verskötet. (Szigethy Lajos: Őszi virágok. Békéscsaba, 1924. — Krüzselyi Erzsébet: Hangtalan lírán. Mármarosziget, 1924.) Ritka eset, hogy valakit a költészet szeretete élete őszén készteszen első megszólalására. Szigethy Lajos versei és műfordításai ily „őszi virágok“. Ő maga említi, hogy megérte hatvanadik évét, s bár mélyen érzett, néma maradt. Most azonban hazafiás bánata erőt vett rajta s mert másképp nem lehet, így vél szolgálatot tenni hazájának. Ezzel egyszerűs mind főindítékának egyikére is rámutat. Mellette vallásos érzése, nagyjaink tisztelete, természetszeretete s életének emlékei azok, melyek több-kevesebb hangulati színezéssel verseiben költői kifejezést nyernek. Legsikerültebbek dalszerű darabjai. Formai tekintetben e versek a hagyományok tiszteletét mutatják s igénytelenségükben is éppúgy számot tarthatnak az érdeklődésre, mint német, francia, angol és olasz költemények alapján készült fordításai, melyek kiválasztás és alakítás tekintetében izlésre

vallanak. A könyv lényegében a kegyelet szülötte. Esetleges tiszta jóvedelmét szerzője hősi halott tanítványai emlékének megörökítésére szánta.

A másik kötet szerzője, Krüzselyi Erzsébet nem most lép először a nyilvánosság elé. Megható élményekben gyökerező költészete már több ízben szíves fogadtatásra talált s folytonos mélyülésével ihletalapjának erejéről tett bizonyosságot. Az ily módon kiérdemelt rokonszev újabb tápot nyer most kiadott versei révén. A Gondviseléstől erősen próbára tett szív könnyharmatos virágai e bús vallomások, de éppen mert igazi érzés talajában fogantak, formailag is megkapók. Ismétlődő motívumukon, a csendrabság siratásán kívül vonzó költőiséggel szólal meg soraiban a természetszeretet, vallásosság és a szülőföldhöz való ragaszkodás. A hangulatos versek több darabjában (pl. a *Sírvirágokban*) a költő szerénysége némi kétkedéssel párosul. Mintha attól tartana, hogy költeményei már nem találnak megértésre. Kötetének olvasói e föltevés ellen bizonyára tiltakozni fognak.

Baros Gyula.

Jókai. (Zsigmond Ferenc könyve.)

A M. T. Akadémia, melyet a zivataros évek megfosztottak attól, hogy Arany és Zrínyi emlékéit az őket megillető teljességben felújíthassa a nemzet előtt, most már idejekorán gondoskodhatott arról, hogy nagy írónk alakját valódi nemzeti és történeti jelentőségében állíthassa a kegyelet oltárára. Két évtized már elég történeti távlat arra, hogy Jókait irodalmunk egészének szempontjából igazságosan méltányolhassuk. A rajongás egykori tömjénfelhői eloszlottak, a gáncsnak éles hangjai elhalkultak, de Jókai szavának büvös varázsa még melegíti szívünket, anélkül, hogy az igazság serpenyőjét akár egy-, akár másfelé lebillentené. Így adott a M. T. Akadémia Zsigmond Ferencnek megbírást, hogy Jókai kritikai jellemzését és méltatását, mintegy előhangul a százados évforduló ünnepére, megírja. Jobb tollra alig is lehetett ez igen nagy és bonyolult feladatot bízni. Zsigmond évek hosszú során át módszeresen foglalkozott Jókai életművével — erről számos koráb-

ban megjelent részletértekezése tanuskodik —, könyve tehát nem alkalomra készült elmefuttatás, vagy Jókai egyik művének egy bizonyos szempont szerint való elemzése, hanem részletes és minden kérdésre kitérő tanulmányok egybefoglaló eredménye.

Jókait a maga egészében méltatni nem könnyű feladat. Mindenekelőtt zavarba ejt még a világirodalomban is párját ritkító gazdagsága; ezt a nagy birodalmat egész terjedelmében bejárni, nagy és kis jelenségeit megragadni és mérlegelni nem lankadó figyelmet és nem ingadozó ítéletet kíván. De nehéz ez a feladat annál a sajátságos ellentét-nél fogva is, mely Jókai nagy jelességei és tagadhatatlan fogyatkozásai közt megvan s mely a maga korában is megvolt, mikor az olvasóközönség osztatlan hódolatával a műbírálat ítélete élesen szembefordult. A mult távlatából eldönteni, melyeknek mennyire volt igazza, kellő mértékre leszállyítani az egyik fél magasztalását, a másik fél gáncsait; megállapítani, mi a maradandó érték Jókai művében, talán még súlyosabb feladat, mint lankadatlan érdeklődéssel végigolvasni mindazt, amit az a soha nem fáradó toll ránk hagyott. Talán még nem is birunk eléggé elfogulatlanok lenni ebben a kérdésben, hogy egyöntetű és irodalomtörténeti értékű ítéletet mondhassunk. Jókai meséi még nagyon is beleszövedtek ifjúságunk álmaiba, hősei még nagyon is dobogtatták szívünket, pompás képei kápráztatták szemünket; mikor pedig a férfikor küszöbén a lesújtó kritikusokat olvastuk, az „újabb” naturalista és verista regényírók mellett rösteltük őt magasztalni, sőt talán hajlandóbbak voltunk pálcát törni ifjú korunk legragyogóbb, legtisztább? ábrándjainak sugallója fölé, éppúgy, mint ama kritikák írói, kiknek ítéletét korlátlan odaadással magunkévá tettük; hisz ők voltak vezérfényeink, pályánk távolosi célja, mely felé törni lélkünk vágya hajtott.

E Scylla és Charybdis közt vitorláz Zsigmond könyve is. Majd az ifjúkori varázs vonja, majd észrevévén magát, nagyon a Gyulai-kritika szirtjeihez közelít. Mint-hogy maga is igen élesesű lélek-elemző, és erős logikájánál fogva a

szerkezet szigorú felépítését követeli, Jókai regényeinek ezt a fej-szeri gyöngéjét, többi erénye között, ő sem bírja eléggé megbocsátani. Maga is minduntalan érzi, hogy letér kitzűött ösvényéről: Jókai pártatlan méltatásától, s egy-egy közbevetett mondatnál helyreigazítja magát: „Íme, mily könnyű a kritika szűrőjével felfogni egy kis salakot, miközben a mesemondás ezer színben tündöklő, de kristálytisza folyama álomszerűen tovasziklik előlünk.” Valóban, az irodalomtörténet írójának elsősorban azt kell keresnie, mi az érték, mi a szép, mi a maradandó, azután a fogyatkozásokat. Író és művét jelességei után kell megítélnünk, nem hibái után; aszerint, amit adott, nem aszerint, amit elfelejtett adni. „Nekem a világ *szébb* fele *jobban* tetszik”, mondja Jókai.

Van azután Zsigmondnak egy költészet-elméleti elve, hogy a regény csak a való élet rajza és bírálata lehet s ezért Jókai „sokszor vét a mai regényelmélet kánonja ellen”, mikor felsőbb hatalmak beleavatkozását, gondviselészerű elrendelést, tehát eposzi elemet visz regényeibe; más helyen meg regényeinek meszeszerűségét veti szemére. Ha ez az elmélet megállna, akkor a világ regénytermésének jó kétharmadát ki kellene rekesztenünk e műfaji csoportból. De tudnivaló, hogy nem a poémák készülnék a poétika „szabványai” után, hanem a poétika szabályai a poémák szerint. A lángelmének megvan az a természetadta joga, hogy a maga ihlete szerint alapozza meg és fejlessze a saját műfaját. Ha szabad volt Byronnak lírai eposzt teremtenie, ha szabad volt Aranyinak a történeti, érzelmes, hős, borzalmas balladából olyat fejlesztenie, mely „tragédia dalban elbeszélve”, mért ne lett volna szabad Jókai géniuszának olyan regényt alkotnia, mely az eposz felsőbb hatalmát is cselekvővé teszi, annál inkább, minthogy ez neki magának sokszor bevallott hite volt? (Negyven év 123.) Mért ne lett volna szabad neki az „értekező” regény helyett a mese formáját választania? A műfaji határsértés csak akkor hiba, ha a régi határok lerombolásával nem bír új szépségeket teremteni; ha igen, akkor megvan a maga jogosultsága. Jókai regé-

nyeinek műfaja nem a Balzacé, nem a Keményé, hanem az ő sajátja, a Jókai-regényé. A felsőbb rendelés, a mese az ő területe, az ő talaja, az ő levegője. A hatyút sem hibáztatjuk, hogy struceként nem tud a szilárd földön futni, hanem gyönyörködünk benne, mikor a tó tükrén vonja barázdáit, vagy a levegőégen úszva énekel.

Azt is tudjuk, hogy Jókai minden elméletben gyöngye volt; soha őt elméleti belátás nem vezérelte alkotásában, hanem csak ösztönös ihlet. Hogy mennyire megzavarta őt az elmélet (ha kezébe akadt), mutatja az az eset, mikor Harasztí Emilnek a realiztikus regényről írt könyvét olvasta, mely őt idealistának mondta, holott ő magát realistának tartotta, s emiatt egy éjtszaka aludni sem tudott. (Ut. a sírdomb. 193.)

Fogjuk fel e tényezőket nem hibáknak, hanem a Jókai-regény lényeges sajátosságainak, s akkor ítéletünk másként hangzik. Így vagyunk az ő idealizmusával is.

Jókai költészete olyan, mint a Hortobágy egy derült júniusi nap délelőttjén. A hatalmas híd középső ívén állva, közelben minden élesen látszik: a híd kövei, a vízben uszkáló halak, a nádásban bogározó szárcsák, partján a fehér gulya, a csárda tetejének minden vonala — a szemhatáron azonban minden belelibben a délibáb csodájába, fák, kuttak; az imbolgyó képek alján a valószínűtlenül hullámzó víz, rajta a legsajátosabb alakzatok lebegnek fordított másukkal; még a nagyon reális vicinális vonat is, hang és nesz nélkül, saját tükörképén gördülve, melyen még gomolygó füstjének fodrai is látszanak, beleenyézik a távolság opális kékjébe. Jókai költészete is a közeli dolgokban reális; ami a tér s az idő bizonyos határain belül van, mind szemmel láthatóan valószerű. Az arányok természetesen, minden részletes aprólékossággal áll előtűnk. De egy bizonyos határon túl — ezt a képzelet távolságának nevezném, mely minden költőnél más és más — az alakok, a tettek a délibábra szöknek, a képzeletnek opális levegője körülfogja őket, az arányok, a színek mást mutatnak, mint a valóság közelségében. — Jókai ereje a közelben, a kicsiben van. Gyulai írja: „Jókai egészben véve nem írt

sikerült regényeket, de igen sikerült részleteket” (Bírálatok 104.), vagy ahogy egyszer szóval mondta: „Jókai regényeinek részletei mindig sikerültebbek, mint az egész.” — Mi következik ebből? Hogy Jókai jelességeit ezekben kell keresnünk: novelláiban, életképeiben, regényeinek egyes jeleneteiben, helyzetrajzaiban, epizód-alakjaiban. Ezeket fűzi fel meséjének fonálára, mint gyöngyöket a zsinórra. S ha néha félünk is, hogy a zsinór nem elég erős és eltalál szakadni, kárpótól az egyes igazgyöngyök páratlan fénye és szivárványos ragyogása.

Ilyenek az ő természeti és tájképei, ha saját tapasztalása után festette. Mindnyáján rajta van a valóság színe, de rajta van az a hol lehelletszerű hangulat, hol lelkes elragadtatás, mely a kép láttára szívből hozzátapadt, mint a vers szövegéhez az ihletett zeneszerző dalama.

A könyv bevezetéséül szolgáló életrajz rövid, de teljes, mert minden lényeges mozzanat megvan benne. Nem bírok azonban belenyugodni Jókainak mint embernek jellemzésébe; ez magán viseli a Mikszáth-féle könyvnek sugallatát. Az embert sokkal puhábbnak rajzolja annál, amilyenek én látom. Igaz, hogy Jókai a való életben álmódzva járt és vezetése alatt állott (anyja, néne Eszter, sógora Vály Ferenc, Petőfi, felesége, Tisza Kálmán); de hogy tudott férfi is lenni, megmutatta, mikor anyja és Petőfi ellenére megnősült; mutatta a debreceni forró napokban; mutatta 1850—67 közt, mikor tolla szembe szállt a hatalommal. Mindenesetre szükséges lesz még ezután az életrajzi forrásokat, melyek közt igen sok a mesészerű és adomás, alaposan megrostálni és megbírálni.

De íme magam is abban a hibában leledzem, amelyet előbb megrottam: mellőzöm a könyv jelességeit egy pár kifogásom és ötletem miatt. Pedig a könyvet kiváló tulajdonságai irodalmi tanulmányainak java művei közé sorozzák. A forrásoknak teljes ismerete, az anyagba való belemélyedés, tudományos komolyság minden fitogtatás nélkül, beható elemzés, találó jellemzés egyesül vonzó és kellemes előadással, melyek együttesen ezt a

könyvet kedvessé fogják tenni a nagyközönség, beesültt a szakemberek előtt. Az író kézen fogja az olvasót és biztos tájékozottsággal vezeti abban a rengetegben, melynek neve: Jókai. Ismeri minden fáját, bokrát, titokzatos mélyét és napsütéses tisztasait; mindegyiknek tudja származását, történetét; el is mondja, néha kellettél komolyabban, de máskor meglefedkezvén szigorú tudós voltáról, átengedi magát a költő varázsának, s akkor érezni, mennyire szereti. Hisz mindnyájan, akik szeretjük Jókait, a magunk ifjúságát és édes ábrándjait szeretjük benne. Igazat adunk a költőnek, mikor ezt vallja: „Álmodni szebb, mint ébren lenni.“ (Délvir. 13.) Valóban, Jókai nem azt a rideg világot rajzolja, mely körülöttünk van, nem azt, melyben a nemzet akkor volt, hanem azt, amelyre álmainkban vágyunk, melyet a nemzet akkoriban magának álmodott. Nem baj, ha regénye nem követi a poétika szigorú útjait, s akár az eposz, akár a mese felé csapong; ez az ő műfaja, „a legszélesebb értelemben vett mese“ műfaja.

Zsigmond Jókai írói pályáját öt, belső egységet mutató szakaszra osztja: az ifjúkor (1843–48) a Zsidó fiútól a Hétköznapiig, a maga romantikus, erősen francia hatás alatt álló szárnypróbálgatásaival, de egy-néhány tiszta Jókai-alkotással (Solkolyi Gergely); a szabadságharc tisztító hatása egész életre szóló élményeivel; Jókai uralomrajutása (1850–54) az önkényuralom álarcos, esotikus novelláival, majd Erdély aranykora és a Nábob meg Kárpáthy Zoltán; Jókai írói népszerűségének és egyeduralmának fénykora (1855–1875) a Tisza Kálmán-féle fúzióval bekövetkezett politikai irányváltoztatásig; végül az öreg kor (1876–1890), meg nem esőkent alkotóképességgel (történeti regények, Sárga rózsá), de részben a politikai fordulat, részben új tehetségek feltűnése miatt esőkent népszerűséggel, mely az 1894-ben lefolyt, páratlan külső és belső ragyogású jubileumon lobban fel még egyszer világraszóló lánggal.

E korszakok rajzában a szerző mindenütt az írói alkotások sorában halad; feltárja a fejlődés útját, megkeresi a tápláló gyökerek szálaait az írónak lelki alkotásában, élményei-

ben, a kor irodalmi, politikai és társadalmi körülményeiben, melyek a műveknek anyagot, hangulatot és alkalmat szolgáltatottak. A tárgyalás fonalát a művek mindenoldalú, részletes és beható elemzése adja. Ezek után külön fejezet tárgyalja a költő világnézetét, melyből regényeinek sajátosságai következnek. Ez a világnézet az oka, mért nem ír Jókai „tudományos“ regényt Flaubert és Zola módjára; ezért *vét* (?) annyit a regényelmélet „mai kánonja“ ellen; ezért szereti a rendkívülit és kivételest; ezért nem szilárd és szerves a cselekmény menetének megokolása. — Önálló fejtegetést kapnak a regények hősei, akiket fiatalság, egyoldalúság, rendkívüliség, ragyogó szertelenség jellemez. Lelki fejlődésük nem folytonos folyamat, hanem meglepetések és váratlan fordulatok szeszélyes sorozata. Legfelejthetlenebbek női alakjai, melyek bármily exaltáltak is, utólrhetetlen bájukkal mélyen belevésődnek lelkünkbe. — Jókai optimizmusából fakad művészetének legértékesebb tulajdonsága, humora, melyet Zsigmond igen találóan így határoz meg: „A képzelet enyegő játéka a tapasztalattal.“ Ez a derült, meleg humor volt az, mely Jókait az olvasóközönség szívének korlátlan urává tette, mikor mosolygó könnyekbe olvasztotta fel a „nemzetnek közönné fagyott kétségbeesését“; ez az, ami művészetét maradandóvá teszi, mert értéke nincsen csupán egy korhoz kötve. Ebben a fejezetben tárgyalja a szerző Jókai kisebb terjedelmű műveit, a novellákat, rajzokat, a bennük szereplő alakokat és egész világukat. Legtöbbje főképen humorával hat, de van más jelességük is. Ezekben az apró remekekben látjuk Jókait, a „realistát“, a képzelet délibábos játékától nem torzított, biztos megfigyelésből táplálkozó művészt. — Igen részletes elemzés szól Jókai előadó művészetéről. A szerző először azokat a forrásokat keresi, melyek a fejlődő Jókai stílusát táplálták: Vajda Péter, Vörösmarty, az ossianizmus, Byron, Dumas; itt a stílus nem pusztán a nyelvi kifejezést jelenti, hanem bizonyos felfogást és hangulati tartalmat is. Ezek után Zsigmond Jókai képzeletének az előadásban való megnyilatkozását fejtegeti — alakító és teremtő

erejét már az előző részekben tárgyalta. Majd a szavakba foglalt kifejezést elemzi, rámutatva a romantikus stílus sajátosságaira, sőt furesaságaira is. Jókai stílusa abban emelkedik kül- és belföldi romantikus íróársainak előadasmódja fölé, hogy valódi mesemondás, mely nem értekezik, hanem természetességével leköt és megragad. Jelentőségének lényege éppen abban van, hogy a „gyönyörködtető, művészi magyar prózai stílus számára meghódította az emberi képzeletvilág egész területét“.

A Jókai-kritikának Zsigmond méltán szentel külön fejezetet könyvében. Voltaképp csak kettőtől lehet szó a komoly, irodalomtörténeti tanulmányokban gazdagnak éppen-séggel nem mondható Jókai-irodalomban. Az egyik Gyulaié, aki világnézeti ellentétből indított hadjáratot Jókai valódi és képzelt gyöngéi ellen, s nem bocsátotta meg nagy termékenységét, melyet gyorsaságnak minősített, laza és megokolatlan szerkesztését, a jellemrajz következtenséget, sőt valóságos erkölcsi fogyatkozást vetett szemére. Gyulai volt az, aki legtömörebben jellemezte Jókai előadásának művészi kiválóságát, de ez nem csökkentette fogyatkozásai ellen táplált haragját.

Ennek magam is tanuja voltam egy ízben. 1891-ben történt. Egyik egyetemi előadás után egy csomó könyvet és írást segítettem hazavinni. Amint a Szerb-utcából — ahol akkor a fiozófiai kar volt — a Kecskeméti-utcába fordulunk, szemben jön Jókai. Ahogy Gyulai megpillantotta, köszönés nélkül rátámadt: „Már megint micsoda bolondságot írtál?“ „Ugyan mit, Palikám?“ „Hát azt a Tengerszemű hölgyet.“ Jókai — aki igen magastermetű volt — belekarolt Gyulaiba — aki éppen nem magastermetű volt — hazakísérte a hevesen beszélő Gyulait, aki ott, a nyílt utca során, apróra szétzedte a regényt, a „tengerszem“eket, Erzsike udvarlóit; közben, egy-egy erősebb érv kifejtésekor, megmegállt, kérdezett, s választ sem várva maga felett kérdéseire. Jókai az egész úton alig szólt egy szót is, ingatta fejét, egyet-egyet hümmgett. Mikor a Sándor-utca 13. száma, Gyulai lakása elé értünk, Jókai csendesen megszólalt: „Hát aztán el

is olvastad regényemet?“ „Persze, hogy el; le se tettem, míg végig nem olvastam!“ „No ez nekem elég“, szolt Jókai és elköszönt. „Nem javul ez meg soha“, dohogta Gyulai, mikor a szobába léptünk s elküldött; nyilván nem volt kedve már egyébről beszélni.

Gyulainak, mint Jókai kritikusanak rajza, Zsigmond könyvében a legjobban megírt lapok közé tartozik. Bár nem mentheti fel az egyoldalúság vádjá alól, Gyulai jelleméből, világnézetéből, a kor körülményeiből és hangulatából remekül megokolja Gyulai álláspontját és ítéletét.

A másik kritika Beöthyé, akinek ebben legfőbb érdeme, hogy megadta Jókai igazságos és irodalmi megítélésének kulcsát. Látja fogyatkozásait, de meg is magyarázza őket, kivált pedig irodalom-erkölcsi tekintetben megállapítja Jókai jóhiszeműségét, mely megvédi Gyulai vádjaival szemben. Azt hiszem, a jövőendő Jókai-kritikának Beöthyyel is számolnia kell s az elemzésben a fogyatkozásokkal sommásan végeznie, a művészi értékeket azonban rendre és egyenként méltatnia. Ezzel az irodalomtörténet tartozik az olvasóközönségnek, melyet különben az a vád érhetne, hogy fél-századig kritikátlanul elkápráztatta magát Jókai képzeletének tűzijátékával, mely mögött valódi érték nem volt.

Zsigmond Jókai-arcképének fő vonásait a következőkben foglalja egybe. A keretet adja a több mint hat évtizedre terjedő, élményekben dús életpálya, a világirodalomban páriázt ritkító szellemi munkabíráásával. A háttér a magyar nemzet újabb történetének leggazdagabb szakasza, mely roppant mélységével egy közönséges átlagembert elnyelne, míg Jókai alakja erősen kiemelkedik belőle. Magának az arcképnek alkotó vonásai: a hatalmas erejű, teremő *képzelet*, az ellenállhatatlan varázsu *humor*, s a mindezt kifejezni képes *stílus*.

Zsigmond könyve méltó prelúdium az ünnepi esztendő kétségtelen gazdagnak ígérkező szimfóniájához, s valószínű, hogy az ő motívumait száz meg száz változatban újra fogjuk hallani. Sok megállapítása köz-helyé fog válni a Jókai-irodalomban. Elvi kifogásaimat bírálatom

elején tettem meg, itt kötelességem rámutatni Zsigmond munkájának akadályaira: a belső értékben valóban szegényes Jókai-irodalomra. Sok helyen szinte előmunkálat nélkül magának kellett utat törnie s mint elsőnek feldolgoznia ezt a bőséggel zavarba ejtő anyagot, melyet csak aprólékos részlettanulmányok után — ezekben is legtöbbet Zsigmond végzett már előbb — lehet majd arányosan egy nagy egészbe foglalni. Ha vannak a könyvben némi aránytalanságok, egy-egy kérdésnek többfelé szétszórt tárgyalása, egy helyt hézag, másutt zsúfoltság, kivált a második felében —, ezt nem róhatjuk fel mindenestül a szerzőnek, aki tehetséggel és tudással, lelkiismeretességgel és szorgalommal a lehető legjobban oldotta meg feladatát, kitűnő kalauzt adott így a Jókai-olvasó kezébe, a Jókai-kutatóknak pedig szilárd alapot s a jövődől számára sok új kiinduló pontot. Ez érdeme és értéke.

Ugyancsak Zsigmond Ferenc a Bethlen-könyvtárban tett közzé egy *Jókai élete és művei* című, vonzóan megírt füzetet. Ez nem kivonata az ő nagy Jókai-könyvének, hanem a nagyközönség s az ifjúság számára megírt tanulmány, mely a költő életpályájának fonalán költői fejlődését és irodalmi munkásságának egészét rajzolja. A legfőbb regények velős jellemzésén kívül kiemeli Jókai művészi jelességeit, hatását a maga korára, nemzeti és világirodalmi jelentőségét. Kár, hogy a szigorú kritikus itt is kelleténél hosszasan időzik a fogyatkozásoknál. Ezt mellőzve, Zsigmond füzetét a legjobb Jókai-tanulmányok közé tehető.

Tolnai Vilmos.

Az aranyszamár. A görög irodalomban, mely a költői műfajokat belső, szerves fejlődése folyamán egymásután alkotta meg, természet-szerűleg késői, utolsó hajtásként jelenik meg e regény. Bár gyökerei régebbi időkre, más műfajok szövevényébe nyúlnak vissza, első reánk maradt emlékei csak a Kr. utáni századokból valók. Éppen úgy, mint a görög szellem sok más alkotása, a regény is csakhamar utat talált a reproductív jellegű római irodalomba s a Kr. u. II. században élő

Apuleius műve nemcsak a római irodalom első és egyetlen igazi regénye — a Nero-korabeli Petronius műve még inkább csak regényes szatira —, hanem egyszersmind az egész antik regényirodalomnak is egyik legjellegzetesebb emléke.

Az „Aranyszamár“ Apuleiusnak nem eredeti műve, amint hogy ilyenről az utánzó római irodalomban alig lehet szó: a hanyatló hellénisztikus világ novella- és mesekincsé egyesül új egészé a római író regényének csillogó, tarka köntösében. A cselekmény vázát egy régebbi görög eredetű elbeszélés alkotja, mely a Lukianos neve alatt fennmaradt hasonló című szatirikus történetből is ismeretes. Hőse egy Lucius nevű görög ifjú, aki Tesszaliában utazgatván, meg akarja ismerni a varázslás titokzatos mesterségét. Kíváncsiságának áldozatává lesz, mert a leány, ki beavatja a titkokba, kísértetkezés közben számárrá változtatja át. Lucius, ki emberi értelmét nem vesztette el, ez új alakjában sok szenvedésen és kalandon megy keresztül, míg végre Isis istennő jóvoltából hozzájut a várva-várt rózsakoszorúhoz, melynek elfogyasztása visszavarázsolja őt emberré. Hálából az istennő szolgálatába szegődik s beavattatja magát a titokzatos keleti misztériumokba, melyek akkortájt erősen hódítottak Rómában.

A regénynek ez eredeti magvát, melyből csak a befejezés saját leleménye, Apuleius egész sereg kisebb-nagyobb novellával tüzdeli tele, melyek azonban nem szövődnek epizódiként a cselekmény szálai közé, hanem önálló elbeszélések gyanánt itt is, ott is áttörnek a regény eredeti keretét. Ezeket Apuleius szintén a hellénisztikus novella- és mesekincsből vette át, főleg a miletosi mesék című gyűjteményből s így váltak aztán regénye útján — s részben Boccaccio közvetítésével is — a világirodalom közkinésévé.

Apuleius e keretes regényének, ez antik „Ezeregyéjszaká“-nak egyik gyöngye Amor és Pszihé ősrégi meséje, mely mitikus háttérrel és alakjaival s két lélek leküzdhetetlen, igaz vonzalmának rajzával élesen kiválik nemcsak a többi keretes elbeszélés közül, hanem az egész cselekményből, melyben Apuleius ha-